

ФАКТИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ. ХРОНІКА ПОДІЙ

Любов Дубровіна

2001 рік: перше академічне видання Пересопницького Євангелія XVI ст.

Побачило світ перше в Україні академічне видання Пересопницького Євангелія XVI ст., здійснене Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського, Інститутом української мови та Українським мовно-інформаційним фондом (УМІФ) НАН України.

Під час інавгурації на цій Книзі, як і на Конституції, присягають Президенти України.

Тисячолітню традицію українського меценатства продовжив Фонд сприяння розвитку мистецтв, який у дар НБУВ передав Подільське Євангеліє, що є одним з відомих нам найближчих списків-попередників Пересопницького рукопису і свідченням загальної високої писемної та книжкової культури України XVI ст.

У день української писемності й мови, преподобного Нестора Літописця в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського відбулася презентація першого в Україні академічного видання Пересопницького Євангелія, що було логічно поєднано з передачею від Фонду сприяння розвитку мистецтв (створений 1994 р. під патронатом

Леоніда Кравчука) в дар Інституту рукопису НБУВ Подільського Євангелія XVI ст. Улітку нинішнього року цю пам'ятку придбав відомий київський учений-бібліофіл Олександр Пилипенко й передав її почесному президенту Фонду Анатолію Толстоухову. У фонді було прийнято рішення подарувати цю знахідку Національній бібліотеці.

А 300 років тому 16 квітня сталася інша історична передача, яка й зафіксована на Пе-

Дубровіна Любов Андріївна, д. і. н., проф., директор Інституту рукопису НБУВ.

ресопниці: «Сіє Євангеліє прислано і дано єсть от Ясновельможного Его Милости Пана Іоанна Мазепы, Войск его царского Пресветлого Величества Запорозки обох сторон Днепра Гетьмана и славного чина Святого апостола Андрея кавалера до Престола Переяславского Епископского, который от его ж ктиторской милости создан, обновлен и драгоценными утвари церковными украшен при преосвященному епископе Захаріи Корниловиче.

Року 1701, Априля, 16 дня».

У роботі над випуском у світ академічного видання Пересопницького Євангелія брали участь Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Інститут української мови та Український мовно-інформаційний фонд (УМІФ) НАН України. Голова редакційної колегії — акад. НАН України Олексій Онищенко, наукове редагування здійснене чл.-кор. НАН України Василем Німчуком, кодикологічне — д. і. н. Любов'ю Дубровіною, мовне та графічне — кандидатами філологічних наук Інною Чепігою та Людмилою Гнатенко. Підготовка раритету була б неможлива без допомоги групи вчених (д. ф. н. Марії Пешак та ін.) і висококваліфікованих програмістів УМІФ (зокрема, Ірини Остапової), д. і. н. Геннадія Боряка (Державний комітет архівів), без фінансової підтримки Фонду катедр українознавства при Гарвардському університеті (США). Високий фаховий рівень ще раз довели майстри друкарської справи поліграфічної ділянки НБУВ (керівник — Олег Копоть). Завдяки їм книгу виконано в кращих традиціях української видавничої справи.

Відкрив презентацію, на якій були присутні почесні гості, колеги-науковці, бібліотекарі міста Києва, генеральний директор НБУВ, академік НАН України О. С. Онищенко.

— Непроста доля Пересопниці в чомусь відбиває долю українського народу, — наголосив промовець. — Може, тому вона й стала його святинею, символом нашої духовності. Під час

© Дубровіна Л. А., Київ, 2001

Під час презентації

**Анатолій Толстоухов, Олексій Онищенко,
Володимир Немошкаленко**

Ольга Степченко, Василь Німчук, Інна Чепіга

Бібліофіл Анатолій Пилипенко

Інна Чепіга і Людмила Гнатенко

**Анатолій Толстоухов передає Олексію Онищенку
Подільське Євангеліє**

**Володимир Омельчук, Любов Дубровіна,
Володимир Широков**

інавгурації на цій Книзі, як і на Конституції, присягають президенти України.

Завдяки високому моральному обов'язку української інтелігенції, зусиллями громадських та просвітницьких організацій, діяльності окремих бібліофілів і колекціонерів сьогодні, вивдалі керівник установи, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського має у своїх фондах найцінніші зразки світової та національної культури.

Бібліотека створювалася в 1918 р. як книгоховище, де мала збиратися вся рукописна та книжкова спадщина України. До її фондів ввійшли найкращі колекції рукописних книг та архівних фондів багатьох відомих на той час просвітницьких установ і видатних діячів науки та культури, які своєю меценатською й збирацькою діяльністю змогли зберегти для нащадків найцінніші в Україні фонди писемної спадщини.

Подільське Євангеліє, яке почесний президент Фонду сприяння розвитку мистецтв Анатолій Толстоухов передав до Бібліотеки, є одним з відомих нам найближчих списків-попередників Пересопницького рукопису і свідченням загальної високої писемної культури України XVI ст.

Єдність цих книжок пов'язана не лише походженням і мовою, а й культурними традиціями української писемності. Вони уособлюють нашу багатовікову духовну пам'ять, оскільки залучалися при богослужінні, читалися, інтерпретувалися, виховували покоління за поколінням, формували культуру й ментальність українського народу.

Професор О. С. Онищенко стисло виклав історію створення пам'ятки. 15 серпня 1556 р. у Дворецькому монастирі князів Заславських при церкві Св. Трійці (нині — с. Дворець Ізяславського району Хмельницької області) почалося життя унікальної книги. Спочатку були написані Євангеліє від Матвія та перша половина тексту Євангелія від Марка. Праця відновилася тільки в 1561 р. У Пересопницькому монастирі при церкві Різдва Богородиці (тепер — с. Пересопниця Рівненської області) й було завершено роботу над Євангеліями від Марка, Луки та Іоанна. 29 серпня 1561 р. у книзі було поставлено останню крапку.

482 пергаментні аркуші вишуканого уставу XVI ст., виведених терпеливою, але впевненою рукою «Многогрішного раба Михайла», Михайла Василієвича, сина протопопа Сяноцького. Особливості українського народного мистецтва органічно поєдналися зі специфікою італійського Ренесансу.

На жаль, досі так і не в'яяснено ім'я талановитого українського ілюмінатора.

Переклад церковнослов'янського євангельського тексту староукраїнською мовою мав на

меті наблизити канонічні богослужбові книги до сприйняття їх широким загалом.

Волинські меценати Анастасія Юріївна Жеславська-Гольшанська (Заславська-Ольшанська) та князі Черторийські обезсмертили свої імена тим, що спонсорували створення книги.

— Пересопниця стане об'єктом ще не одного спеціального дослідження, — підкреслив далі професор О. С. Онищенко. — І тоді ми знатимемо її повну, без білих плям складну історію. Шедевр української рукописної книги пощастило потрапити до рук великого просвітителя і книголюба, гетьмана Івана Мазепи. Може, це і врятувало витвір. Переяславську духовну семінарію, якій було подаровано Євангеліє, з часом перевели до Полтави. Відтоді шедевр переходив від одного господаря до іншого, а згодом опинився в Переяславській семінарській бібліотеці, де в 30-х роках XIX ст. і був виявлений Осипом Бодянським.

Надалі з цим Євангелієм пов'язані імена багатьох видатних діячів України. Акад. О. С. Онищенко назвав Тараса Шевченка, Михайла Максимовича, Івана Франка, а також тих, хто пізніше вивчав раритет.

Мало хто знає, що Пересопницьке Євангеліє слугувало одним із джерел для «Словника історичної мови» (понад 10 тис. слів), підготовленого під науковим керівництвом Є. К. Тимченка Комісією історичного словника української мови Всеукраїнської Академії наук. Праця побачила світ у двох зошитах (літери А—Ж) у 1930 та 1932 роках. Отже, продовжити роботу мають сучасні дослідники.

Під час війни Пересопниця була вивезена, а по закінченні Великої Вітчизняної війни книгу передали до Бібліотеки АН УРСР (нині — НБУВ).

Оригінал Пересопниці важить дев'ять кілограмів. Це Євангеліє — в дерев'яних дошках, які були обтягнуті зеленим оксамитом, писане на пергаментних аркушах, дорогої роботи, із заставками, виконаними золотом, кіновар'ю та фарбами, із зображенням євангелістів, оточених рослинним орнаментом, — не було доступне не тільки широкому загалу, а й навіть усім бажаючим працювати з ним дослідникам. Нині, коли здійснене академічне видання, українська громадськість зможе переконатися у високому рівні своєї власної давньої культури.

З доповіддю перед присутніми виступив голова Науково-видавничої ради НАН України, акад. НАН України В. В. Немошкаленко. Він зокрема підкреслив, що колективна праця академічних установ, провідних учених країни — мовознавців, істориків, книгознавців, філософів — блискуче втілилася в цьому фоліанті й засвідчує пріоритети української гуманітарної науки в науковому освоєнні власної духовної спадщини. Видання не тільки здійснене за всіма ка-

Марія Пещак, Петро Кононенко, Валентина Карпова

нонами підготовки таких праць у світовій практиці, а й відображає динаміку розвитку української археографії, високий потенціал нашої вітчизняної науки й культури.

Сьогодні відзначається процесами повернення до духовних першоджерел, узагальненням історичного досвіду, активним розвитком традицій та посиленням пошуком засобів залучення їх до загального культурного процесу людства та глобальних перетворень у світі.

Невипадково і навіть закономірно, що презентація академічного видання Пересопниці відбувається сьогодні разом із урочистим актом передачі в дар від Фонду сприяння розвитку мистецтв до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського цінного рукописного Подільського Євангелія XVI ст. — пам'ятки українського православ'я, — підкреслив В. В. Немошкаленко, — Це прикмета наших днів, коли ми відроджуємо власні благочинні традиції, які пройшли через тисячоліття і сягають часів Миколи Святоші, котрого можна вважати чи не першим меценатом на наших давніх землях. Усі свої гроші він витрачав на придбання і переписування книжок, а потім багату бібліотеку подарував Києво-Печерському монастирю.

У тому, що Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського має в своїх фондах найцінніші зразки світової та національної культури, значну роль відіграли й українська знать та інтелігенція, громадські й просвітницькі організації, окремі бібліофіли та колекціонери, які своїми дарами книгозбірні збагачували наше спільне національне надбання, підтримуючи цим саму ідею фундації книгосховища, заснованого 1918 року, де мала збиратися вся рукописна та книжкова спадщина України.

— Як ширій шанувальник книжок, від усього серця вітаю присутніх з передачею в дар Бібліотеці Подільського Євангелія. Сердечно дякую від академічного загалу вченому-бібліофілу Олександрові Пилипенку та почесному голові Фонду сприяння розвитку мистецтв

Анатолію Толстоухову, які повернули в широкий науковий та культурний обіг цю пам'ятку.

Щира подяка всім, хто поповнює і збагачує наші рукописні та книжкові фонди, якими по праву пишається Україна як здобутками не лише національної, а й світової культури.

Перед українською наукою стоять складні, великі завдання — максимально використати власний потужний науковий потенціал, спрямувати його на актуалізацію історичних джерел, на поглиблення вивчення традицій і духовних здобутків нашого народу з метою залучення їх до новітнього контексту гуманітарної сфери держави — і тут потрібні спільні зусилля вчених і діячів культури, освіти, громадських діячів. Прекрасним прикладом цього є нинішня акція.

Вона особливо знаменна ще й тому, що в цьому році ми відзначатимемо ще одну видатну подію — 925 років від часу створення Ізборника Святослава 1076 р. Тож маємо привід порушити питання про перше українське академічне видання цієї унікальної давньоруської пам'ятки. НАН України цілком підтримує цю ініціативу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Інна Петрівна Чепіга згадала про спробу видати Пересопницю, яку здійснив ще наприкінці 70-х років Інститут мовознавства АН УРСР та Бібліотека. Під керівництвом В. В. Німчука І. П. Чепіга підготувала транслітерований текст, коментарі, примітки, було навіть розроблено кольорові слайди рукопису для факсимільної частини. На жаль, та праця у видавництві «Наукова думка» була марною. Було потрібно понад двадцять років, щоб втілити в життя мрію українських учених — видати Пересопницю. «Це стало можливим лише в незалежній Україні і значною мірою завдяки тому, що за реалізацію цієї ідеї взявся академік О. С. Онищенко», — підкреслила І. П. Чепіга. Щиро подякувала вона за допомогу своїй колезі професору М. М. Пещак, захоплено розповіла про самовіддану творчу роботу наукових співробітників Інституту рукопису НБУВ під керівництвом проф. Л. А. Дубровіної (директор) та УМІФ (під керівництвом його директора проф. В. А. Широкова), які відповідали за комп'ютерне забезпечення видання. Це теж тема для особливого наукового дослідження.

Директор Інституту українознавства АПН України, акад. АПН України П. П. Кононенко розповів про ставлення до книги, освіти, культури в різних країнах.

Завершуючи презентацію, О. С. Онищенко, подякував державному діячеві, меценату Анатолієві Толстоухову за надзвичайно цінний дарунок Бібліотеці, за рішення фінансово підтримати здійснення факсимільного видання Пересопницького Євангелія.